

Ketevan Qoçitaşvili

*İvane Cavaxişvili adına Tbilisi
Dövlət Universiteti*

Gürcü dilində rəngləri bildirən leksikanın ikinci əhəmiyyətinin öyrənilməsi

Abstrakt

Məqalədə gürcü dilində rəngləri bildirən leksikanın ikinci əhəmiyyətləri və onların tədrisinin ikinci dil/ xarici dil kimi tədrisində zərurəti təhlil edilir. Ümumiyyətlə, leksikanın və konkret olaraq rəngləri bildirən leksik vahidlərin tədrisi zamanı sözlərin ikinci (əsas olmayan) əhəmiyyətlərinə etinasız yanaşmanın səbəb olduğu problemlərə baxılır. Materialda praktiki misallar verilir.

İkinci/xarici dil müəllimləri və nəzəriyyəçilər mühüm çağırışlar qarşısında dururlar. İstənilən təcrübəçi müəllim üçün tanış vəziyyətdir ki, dilin tədrisi prosesinin konkret çərçivələrlə, nəzəriyyələrlə və metodlarla mühasirə olunması hər zaman arzu olunan nəticə vermir, xüsusilə də söhbətin leksikanın tədrisinə toxunduğunda. Nəzəriyyəçilər ikinci/xarici dilin leksikasının tədrisinin müxtəlif üsulları və metodlarını təklif edirlər (Dillərə sahib olmanın..., 2008, səh. 145-157), amma bir qayda olaraq, leksikanın ikinci mənası diqqət kənarında qalır və öz mahiyyəti ilə həqiqətən də ikincidərəcəli əhəmiyyət daşıyır. Şübhəsiz ki, dilin öyrənilməsi eyni zamanda mədəniyyətin öyrənilməsinə də nəzərdə tutur. Bu prosesdə tələbələr üçün hədəf mədəniyyətinin irsinin, dəyərlərinin öyrənilməsinin böyük əhəmiyyəti var. Dili öyrənənin mədəni normaları və təsəvvürləri, klişeləri və stereotipləri tamamilə yeni mədəni təcrübə ilə qarşılaşır. Bu da bəzi hallarda, bu inam-təsəvvürlərin və mədəni dəyərlərin üst-üstə düşməsinə səbəb olur, bəzi hallarda isə bu dəyərlər tamamilə fərqli olurlar. Bundan başqa, mədəni konteksti bilməmək tələbəni dildən/ mətnə tamamilə yadlaşdırma bilər, b. a. frustrasiya (ümidlərin boşa çıxması) səviyyəsinə və ya yanlış şərhə gətirib çıxara bilər.

Mədəni təcrübə ilə paylaşmaq nöqtəyindən, lüğətin öyrənilməsi ən əhəmiyyətli seqmentlərdən biridir. Bundan əlavə, dil üçün tikinti materialıdır (tələffüz və qrammatika ilə birlikdə) və dili öyrənənin əsasən məhz leksika vasitəsilə öyrənilən (hədəf) mədəniyyətin sosial-mədəni sərişətləri ilə paylaşması mümkün olur.

“Linqvistika və dilin öyrənilməsi” işində Devid Vilkins yazır: “Qrammatikasız çox az nəyisə ötürmək mümkündür, amma leksikasız heç nəyi ötürmək (ifadə etmək) mümkün deyil” (Vilkins, 1972). Dilin öz başlanğıc funksiyasını yerinə yetirməsi üçün, yəni kommunikasiyanı əsaslandırması üçün lazımı leksik ehtiyatına sahib olma və ondan düzgün istifadə etmə bacarığı lazımdır. Amma sözsüz ki, leksik vahidin öyrənilməsi yalnız bir dildən ikinciyə mexaniki tərcümənin biliyini/bacarığını nəzərdə tutmur, çünki leksika bir nəzərdən görünə biləcəyindən daha dərin sahələrdən ibarətdir.

Leksikanın öyrənilməsində mədəni amillərin səbəb olduğu maneələr mövcuddur. Bu zaman tələbələr yeni leksikanı öz mədəni təfəkkürləri, təcrübələri ilə əlaqələndirməkdə çətinlik çəkirlər, xüsusilə də ana dili (mədəniyyət) və hədəf mədəniyyəti arasında mühüm fərq vardır (Honq, 2011).

Məlumdur ki, fərqli mədəniyyətlərdə sözlər fərqli mənə daşıyırlar, fərqli (emosional, assosiasiyalı əlaqələrin, sosial-mədəni yük sayəsində) qavranılırlar. Eyni zamanda məhz mədəni fərqlərə görə, sözlər müxtəlif mədəni sahədə fərqli simvolik əhəmiyyətlər və mədəni konnotasiyalar qazanırlar. Yuxarıda sadalanan amillərsiz leksikanın və ümumiyyətlə, dilin tədrisi mükəmməl olmayacaqdır. Təəssüflər olsun ki, dilçi nəzəriyyəçilər və təcrübəçilər üçün bu məsələ bir çox hallarda diqqət kənarında qalır.

Gəlin, məsələn, ümumi istifadədə olan *ana* sözünü götürək, hansı ki, bütün dillərin əsas leksik fonduna aiddir. Bu söz qadın cinsində olan valideyni bildirir, amma fərqli

mədəniyyətlərdə həm ailədə, eləcə də valideynə qarşı fərqli sosial rollar və təsirlər. Məlumdur ki, gürcü mədəniyyətində ana ilə emosional əlaqə uzun müddət davam edir. O, tez-tez övladının mühüm qərarlar qəbul etməsində iştirak edir, hətta övlad böyüdükdən sonra da. Eləcə də ana bir neçə nəsillə ailənin ən yaşlı nəslinin nümayəndəsini, ailənin başçısını bildirir, bu nəslin bütün üzvü qadının bioloji övladları olmasa da belə. Ana növbəti sintaqmaların əsas üzvüdür: ana dili, ana vətən və s. – bu da düşündürür ki, qadına olan sıx emosional əlaqənin göstəricisidir, çünki yuxarıda sadalanan sözlər gürcü mədəniyyətində xüsusilə (müsbət və həssas) emosional münasibətlə müşayiət olunurlar.

Qeyd etdiyimiz kimi, fərqli sosial-mədəni amillərlə yaranan fərqlər (qismən və ya tamamilə) mənalarında bəzi hallarda kommunikasiya ismarıcının yanlış başa düşülməsinə və ya yanlış şərhinə səbəb ola bilər.

Həmin mühiti də nəzərə almaq lazımdır ki, dilin leksik fondu öz təbiəti ilə dilin ən dəyişkən və həssas pilləsidir, hansı ki, asanlıqla sosial-siyasi və mədəni dəyişikliklərə tabe olur. Amma mədəniyyətin nisbətən sabit aspektləri vardır, onlar dəyişikliklərə nisbətən az tabe olur və dilin leksikası da öz sabitliyini nisbətən saxlaya bilirlər. O cümlədən, ilk növbədə, din, mənəvi dəyərlər, adət-ənənələr və mərasimlər və s.

Bu nöqtəyi-nəzərdən, dilin tədrisi prosesində xüsusi diqqət b. a. mədəni klişelərə, konnotasiyaların təhlilinə yönəldilməlidir, onlar hər bir mədəniyyət üçün və eləcə də gürcü sosial-mədəni irsinin daşıyıcıları üçün fərqlidir.

Mədəniyyət bizə diktə edir ki, hər bir simvola (və ya simvolik mənanı təşkil edən sözə) onun öz əlavə mənasını verək. Bu və ya digər sözün dəqiq mənasını məhz bu “verir”. Belə ki, leksikanı öyrəndikdə, əsas əhəmiyyətlə yanaşı, onun *ikinci, periferik* mənasını təklif edirik.

Məlumdur ki, rənglərin öz mədəni-emosional yükləri var. Onlar hər bir fərdi mədəniyyət üçün bir növ təfəkkür stereotipləri kimi formalaşmışlar. Əlbəttə ki, dili öyrənənlər üçün rəngin əsas mənası ilə yanaşı, hər bir periferik (ikinci) mənası da məlum olmalıdır.

Bu nöqtəyi-nəzərdən gürcü dilində “*წითელი*”-nin (qırmızı rəng) analizi maraqlı olardı. Gürcü mədəniyyətində qırmızı emosional vəziyyət ilə əlaqədardır. Məsələn, qırmızı bayrağın dalğalanması insanı acıqlandıran nəyisə bildirir.

გაწითლება (qızarma) Gürcü mədəniyyətində utanmaqla, narahat olmaqla əlaqədardır. Təbii ki, bu, müəllimin diqqəti kənarında qalmamalıdır.

წითელი აგნობა ifadəsinin də fərqli yükü var. O bildirir: „İşlər pis gedir, nəyisə (sənin üçün arzu olunan) dayandırılmalıdır”.

Göründüyü kimi, gürcü mədəniyyətində qırmızı rəngin mənfi ismarıcı ötürmək qabiliyyəti var.

Keçmiş sosialistik blokun nümayəndələri, o cümlədən də gürcü nümayəndələri üçün də qırmızı rəngin xüsusi əhəmiyyəti var idi. Burada qırmızı inqilabın, kommunizmin simvolu kimi qəbul olunurdu. Sosial-siyasi dəyişikliklərə görə, rəng bu əhəmiyyətini itirdi və hal-hazırda onu “dilnin mədəni artefaktı” kimi təhlil edə bilərik. Amma dilin mükəmməl öyrənilməsi üçün bu fakta etinasız yanaşma məqsədsəuyğun deyil.

შავი (qara) mədəniyyətlərin əksəriyyətində mənfi əhəmiyyətə malik olan rəngdir. O, hüznə, ölümlə bağlıdır. Müəyyən söz birləşmələrində mənfi konnotasiyadan ibarətdir: *შავი ბაზარი*, *შავი ფიქრები* (qara bazar, qara fikirlər və s.).

Mədəni amilin rolunu araşdırmaq üçün İngilis-Amerika aləmində *qara* mənasını bir-biri ilə müqayisə edək, burada qara neqroid irqin nümayəndələrinə qarşı siyasi cəhətdən düzgün olmayan ifadədir, gürcü mədəniyyətində isə kriminal mentalitetin nümayəndələrini bildirir: *შავი სამყაროს წარმომადგენელი* – *შავი*. Təbii ki, bu əlavə mənanı bilməməsi ilə dili öyrənən tamamilə çaşa və başa düşməyə bilər.

შავი ღღე („შავ ღღეშია“) (Qara gün-qara gündədir) gürcü dilində xoşagəlməz (bir çox hallarda, maddi problemlə əlaqədar) müddəti ötürür. Təbii ki, dili öyrənənin diqqətini bunun üzərində də saxlamaq lazımdır.

ღურჯი, ცისფერი (göy, mavi) – bir tərəfdən ingilis-amerika, digər tərəfdən isə gürcü və rus mədəniyyətləri arasında bur rəngin qavranılmasında fərq var (göy, mavi rəngin qradasiyaları ingilis mədəniyyətində tam müstəqil mənalı söz kimi qəbul edilmir).

Eyni nöqtəyi-nəzərdən, “ingilis” göyü və gürcü dilində göyün müqayisəsi maraqlı olardı. İngilis dilində göy mənfi emosiyalarla, hisslərlə əlaqədardır. *In a blue mood, or having the blues* pis əhval-ruhiyyəyə olmanı bildirir. Gürcü mədəniyyəti bu baxımdan bitərəfdir. Hər iki mədəniyyətdə göy sosial status, kübarlığı göstərir. *He is a real blue blood*; Onun damarlarında mavi qan axır..

Gürcü və rus dillərində hal-hazırda *mavi* qeyri-ənənəvi seksual istiqamətli kişini bildirir, bu da gürcü dilinin ənənəvi mədəniyyəti üçün mənfi yük daşıyır. Amma, belə deyək ki, ənənəvi assosiasiyaları da təşkil etmir: bu sonuncu gürcü mədəniyyəti sahəsində romantizm, yüksəklik simvolu olaraq *mavinin* mənasını tam ördü. Müəyyən yaşda olan tələbələrə bu məlumatı çatdırmaq məqsədəuyğun olardı.

Gürcü dilində *მარადმწვანე (həmişəyaşıl)* sözünə rast gəlinir. Bu söz müəyyən müddət ərzində təhsil və universitetə qəbul olunma razılığını ala bilməyən insana qarşı söylənilir və bir qədər istehzal effekt daşıyır.

Gürcü slenqində *მწვანე* (yaşıl) dollar bildirən vahid kimi də istifadə olunur.

Dili öyrədən müəllimin diqqətindən bu məsələlər də kənar qalmamalıdır.

Gürcü mədəni məkanında *ყვითელი* (sarı) alçaq, zövqsüz, bulvar, qalmaqal mənasını bildirir. O, mədəni alınma sözlər sırasına aiddir və onlar ümumi yayımlarına görə, demək olar ki, bir növ universala çevrilmişlər: *ყვითელი პრესა, yellow Journalism; желтая пресса (sarı mətbuat)*. Maraqlıdır ki, gürcü aləmində *Yellow pages* özünün mənası ilə əsaslanma bilmədi.

Gürcü özünəməxsusluğu kimi hesab edilməlidir ki, sarı rəng xəstəlik, pis olmaq mənasını verir - - *ყვითელი ფერი გადავს, სანთელივით ყვითელია (saralıb-solub, şam kimi sarıdır)*.

ნაცრისფერი (boz rəng) Gürcü sosial-mədəni məkanında qüssənin, berrəngliyin, maraqsızlığın, heç nə ilə seçilməyən rəngin mənasını verir.

Başqa mədəniyyətlərdə olduğu kimi, gürcü mədəniyyətində də *თეთრი* (ağ) qüsuruzluq, təmizlik rəngidir. O, mənfi əhəmiyyətə malik sözün əhəmiyyətini müsbətə də dəyişə bilər: məsələn, *თეთრი შური (ağ qibət)*.

Ağ keçmiş sosialist düşərgəsi ölkələrində kommunistlərin düşmənlərini, müəyyən sinfi bildirən rəng idi, amma məşhur siyasi proseslər sayəsində hal-hazırda arxaizmə çevrilmişdir.

ვარდისფერი (çəhrayı) (öz semantik variasiyaları ilə) gürcü dilində sadələşməyi, müsbətdən ibarət mənanı daşıyır. Bunu göstərir: *ვარდისფერი სათვალთო ყურება* (çəhrayı eynəklərlə baxmaq).

Gürcü dilində çəhrayı eləcə də dərinin gözəl rəngini ötürür: *ატმის ყვავილის ფერი სახე აქვს (dərisinin rəngi şaftalı çiçəyinin rəngindədir)*

Gürcü mədəniyyətində qadın cinsinin seksual azlıqlarını bildirir. Bu da şübhəsiz ki, yenlikdir və ingilisdilli aləmdən daxil olan assosiasiyadır.

Mədəniyyət bizə diktə edir ki, hər bir simvola (və ya simvolik mənadan ibarət sözə assosiasiyalı mənə verək. Bu və ya digər sözün dəqiq mənasını məhz bu verir, semantik xətti çəkir. Bundan başqa, dili axıra qədər “duymaq” imkanını verir, bunun üçün də tələbə və müəllimlərin bu istiqamətdə səyləri artırılmalıdır.

Dərs (akademik) mühiti ilə yanaşı mədəni konnotasiyadan ibarət lüğətin doldurulması üçün ən yaxşı yolu hədəf mədəniyyətinin bilgiləri ilə paylaşmanı hesab edirik (filmlər, kitablar, televiziya verilişləri, mətbuat, dilin daşıyıcısı ilə şəxsi və ya virtual kommunikasiya, çünki bu mədəni “yükdən” başqa onlara mənanı konkret mətn də verə bilər. Dili öyrənmənin özü kontekstin dəyişməsi ilə əlaqədar əhəmiyyətin dəyişməsinə də başa düşür və yaxşı yadında saxlayır. Yuxarıda sadalanan fəallıqlar isə buna yaxşı imkan verirlər. Düşünürük ki, rəngləri bildirən leksik vahidlərin öyrənilməsi/təlimi mədəni komponentin ayrılmaz hissəsidir və onları dərs kurrikulumlarında və dərs (həm sinif, eləcə də sinifdənənar) fəallıqlarında əks etdirməliyik.

İstifadə olunan ədəbiyyat:

- Dillərə sahib olmanın..., 2008 – Dillərə sahib olmanın ümumavropa bilgiləri: təlim, tədris, qiymətləndirmə; Tbilisi, Saimedo, 2008.
 Wilkins, 1972 - David Wilkins, Linguistics and Language Teaching, London, Edward Arnold. 1972.
 Honq, 2011 Myung -Soon Hong, Hyang-Ki Min, Culture-Specific Vocebulary Teaching For Active Communication, e-flt.nus.edu.sg., 2011

Ketevan Gochitashvili

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

Towards the Teaching of Secondary Meanings of Words, Expressing Colors in Georgian Language

ABSTRACT

It is obvious that foreign language teaching is the teaching of the target culture, as well. Vocabulary is one of the foundation stones in term of sharing cultural experience. Besides the fact that vocabulary is the building material for language, it contains much more deep layers related to the culture of the nation, that's why ability just to translate one lexical unit from one language to another is not enough.

Foreign language theorists and teachers sometimes do not pay adequate attention to the fact, that there are some obstacles caused by cultural differences between learners' native and target cultures. No doubt that in difference cultures words have the different meanings, they are differently loaded emotionally, associatively, socio-culturally, so in the different cultural areas words have gained different symbolic meanings and cultural connotations.

In the current report we are exploring the importance of teaching words cultural connotations while teaching vocabulary expressing colors in Georgian language.

We have come to the conclusions as follows:

- Language teachers are responsible for teaching culturally loaded meanings of vocabulary, expressing colors: Blue _ the color of of romance (one from several culturally loaded meanings) in Georgian. Blue blood _ means someone is from aristocratic family in Georgian.
- Some similarities can be considered as universal cultural data (facts), but teacher should emphasize the similarities in order to make learning process for students more comfortable and familiar: Black _ the color often associated with negative qualities.
- Some `cultural meanings of lexical units might be cultural borrowings (especially between Russian and Georgian languages, from Soviet time period, when both countries were the part of the same political (and partly socio-cultural space): White _ expressing social class, enemies of Soviet authorities in Georgian and Russian.

Differences between languages in this aspect can be considered as cultural peculiarity. Teacher's responsibility is to explain as precise as possible these meanings to avoid any misunderstanding or misinterpretation: Black _ expressing criminals in Georgian and Afro-Americans in English.